

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.13>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (ВПО) ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Русаль Л.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права Львівського інституту МАУП
ORCID: 0000-0002-3366-9953

Русаль Л.М. Особливості забезпечення права на працю внутрішньо переміщених осіб (ВПО) під час війни в Україні.

Стаття присвячена теоретико-правовим проблемам забезпечення, гарантованого Конституцією України громадянам, зокрема внутрішньо переміщеним особам (ВПО), права на працю під час війни в Україні, що потребує особливого захисту владою та уповноваженими органами.

З'ясовано, що потреби ВПО охоплюють широкий спектр, але серед професійних потреб найбільш актуальною є робота за фахом тому, доцільно, за можливості, переводити бізнес, формувати робочі місця, створювати нові підприємства саме в регіонах, які сьогодні приймають людей, що рятуються від війни і окупації

Наголошено, що в Україні діє програма «Єднання заради дії», що об'єднує внутрішньо переміщених осіб, приймаючі громади та профільні організації на шляху довгострокової інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні, а мета цього проєкту – зміцнити соціальний капітал ВПО, зробити їх менш вразливими, забезпечити власний внесок ВПО в розробку інтеграційних планів.

Зазначено, що питання працевлаштування розглядається сьогодні в контексті загальної соціалізації ВПО, що передбачає бажання людей інтегруватися в соціум, де вони на даний час проживають. Законодавство України гарантує забезпечення права на працю через правовий захист, що унеможливорює протиправне, упереджене ставлення роботодавця до внутрішньо переміщеної особи.

Акцентовано увагу на тому, що вагомою перешкодою для працевлаштування ВПО під час війни може бути відсутність усіх необхідних для цього документів в особи. Документи можуть бути втрачені, або знищені під час евакуації, тому сьогодні соціальні служби і відповідні уповноважені державні органи працюють над відновленням таких документів за спрощеними процедурами.

Зазначено, що є особи з числа ВПО, які не бажають працевлаштовуватися, аргументуючи це певними причинами, що, як правило, є не виправдані і надумані (втрата фінансової підтримки

і державних виплат при працевлаштуванні; неможливість працювати за сумісництвом тощо).

Ключові слова: право на працю, внутрішньо переміщені особи, правовий захист, соціальна адаптація, війна, соціальні гарантії, адресна допомога.

Rusal L.M. Peculiarities of ensuring the right to work of internally displaced persons (IDPs) during the war in Ukraine.

The article is devoted to the theoretical and legal problems of ensuring the right to work guaranteed by the Constitution of Ukraine to citizens, in particular internally displaced persons (IDPs), during the war in Ukraine, which requires special protection by the authorities and authorized bodies.

It was found that the needs of IDPs cover a wide range, but among the professional needs, the most relevant is work in a specialty, therefore, it is advisable, if possible, to transfer business, create jobs, create new enterprises precisely in the regions that today accept people fleeing from wars and occupations

It was emphasized that the "Unity for Action" program is operating in Ukraine, which unites internally displaced persons, host communities and specialized organizations on the path of long-term integration of internally displaced persons in Ukraine, and the goal of this project is to strengthen the social capital of IDPs, make them less vulnerable, to ensure IDPs' own contribution to the development of integration plans.

It is noted that the issue of employment is considered today in the context of the general socialization of IDPs, which implies the desire of people to integrate into the society where they currently live. The legislation of Ukraine guarantees the provision of the right to work through legal protection, which makes it impossible to have an illegal, biased attitude of the employer towards an internally displaced person.

Attention is drawn to the fact that a significant obstacle to the employment of IDPs during the war can be the lack of all necessary documents in person. Documents can be lost or destroyed during evacuation, so today social services and relevant

authorized state bodies are working on restoring such documents using simplified procedures.

It is noted that there are persons from among IDPs who do not want to be employed, citing certain reasons, which, as a rule, are unjustified and far-fetched (loss of financial support and state benefits upon employment; inability to work part-time, etc.).

Key words: right to work, internally displaced persons, legal protection, social adaptation, war, social guarantees, targeted assistance.

Постановка проблеми. Забезпеченню та реалізації права на працю в Україні завжди приділялася значна увага. Соціальні стандарти визначають пріоритет самореалізації населення в професії.

Сьогодні війна в Україні внесла свої корективи у всі сфери суспільного розвитку громадян. Безперечно, за умов війни з безпринципним агресором, що нехтує усіма правилами і вимогами ведення війни, ряд прав громадян законно обмежуються, але є певні категорії осіб, зокрема, внутрішньо переміщені особи (ВПО), реалізацію прав яких потрібно корегувати згідно умов воєнного стану.

Право на працю, гарантоване громадянам Конституцією України, потребує особливого захисту і влада та уповноважені органи роблять все можливе для його належної реалізації усіма громадянами без винятку.

Ми розуміємо, що працевлаштування внутрішньо переміщених осіб сьогодні одне з першочергових завдань, адже від цього залежить повноцінна життєдіяльність тисяч сімей, а також, можливість зменшити виїзд працездатного населення за кордон.

Стан опрацювання цієї проблематики. Для всебічного аналізу і осмислення вказаної проблематики доцільно опиратися на теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних учених-юристів і практиків, а також, норми чинного законодавства України та міжнародні норми.

Увагу проблемам забезпечення права на працю внутрішньо переміщених осіб (ВПО) під час війни в Україні приділяли: А. Андрусевич, Н. Андрусевич, С. Булеца, К. Дудка, А. Єременко, З. Козак, О. Котляр, Я. Лазур, З. Міщук та інші.

В межах загально-теоретичного осмислення забезпечення права на працю внутрішньо переміщених осіб під час війни в Україні наукові концепції повинні сприяти формуванню не лише принципово нового підходу до розв'язання цієї проблематики, а також, до особливостей соціалізації ВПО і до забезпечення основоположних прав людини і громадянина в кризово-перехідному стані розвитку державного суспільства.

Метою статті є поглиблення дослідження особливостей забезпечення права на працю вну-

трішньо переміщених осіб (ВПО) під час війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Українське суспільство сьогодні веде боротьбу за власне існування, за збереження національної ідентичності і загальнолюдських цінностей. В цій боротьбі важливо максимально забезпечити основоположні права людини і громадянина, а також, максимально забезпечити соціальні гарантії для населення.

В українському законодавстві внутрішньо переміщені особи – це громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Щодо самого терміну внутрішньо переміщена особа, то сьогодні багато науковців і практиків схиляються до того, що доцільно вживати термін «вимушено внутрішньо переселена особа», або «вимушено переміщена особа». Звичайно, це питання є відкритим і дискусійним, але ми послуговуватимемося термінологією законодавства.

Потреби ВПО охоплюють широкий спектр, але серед професійних потреб найбільш актуальною є робота за фахом. Саме працевлаштування ВПО є найгострішою проблемою з точки зору влади та громадських організацій. Нажаль, за час війни на Львівщині, до прикладу, було офіційно працевлаштовано надзвичайно малу кількість ВПО. Це пов'язано, з одного боку, з браком вакансій, з іншого боку, більшість ВПО розглядають своє перебування у Львівській області як тимчасове, тому не шукають роботу, або не мають можливості працювати через потребу догляду за малолітніми дітьми [2, с. 20]. Така ситуація притаманна практично усім областям де проживає найбільша кількість ВПО. Звичайно, природно, що люди надіються на повернення у свої регіони, але варто працевлаштуватися хоча б тимчасово, адже працевлаштовані громадяни зможуть самостійно забезпечувати свої першочергові потреби, сплачувати податки, чим сприятимуть стабілізації економіки в державі.

В Україні діє програма «Єднання заради дії», що об'єднує внутрішньо переміщених осіб, приймаючи громади та профільні організації на шляху довгострокової інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. Мета цього проекту – зміцнити соціальний капітал ВПО, зробити їх менш вразливими, забезпечити власний внесок ВПО у розробку інтеграційних планів.

Інтегрування ВПО в нове середовище проходить значно простіше, якщо такі громадяни бу-

дуть діяти спільно, спілкуватися, обмінюватися ідеями і ділитися досвідом.

Для більшості внутрішньо переміщених осіб основними джерелами засобів існування є адреса грошова допомога та пенсія.

Сьогодні в Україні багато підприємств, зокрема приватних, створюють і надають додаткові робочі місця громадянам з числа ВПО.

Для вдосконалення системи і процесу працевлаштування ВПО доцільно впровадити ряд заходів [3]:

- корисним був би портал пошуку роботи для ВПО або взаємодія з існуючими порталами пошуку роботи, які би створили розділи з вакансіями саме для ВПО, а волонтери донесли би до ВПО інформацію про такі портали;

- необхідні системні рішення щодо дітей – волонтерські центри, які би бодай частково брали на себе функції дитячих садків, допомога у самоорганізації з догляду дітей одне одного, допомога у розв'язанні бюрократичних питань у разі створення волонтерських (чи навіть частково комерційних) дитячих закладів тощо;

- один з важливих напрямків соціальної підтримки – участь у створенні підприємств, яку західні інвестори можуть здійснити через інвестиції, пільгові кредити тощо.

Законодавство України однаково гарантує усім громадянам право на працю, не виокремлюючи внутрішньо переміщених осіб, але під час війни росії проти України ми зіткнулися з необхідністю працевлаштування значної кількості ВПО на відносно не великій території, куди вони переселилися. Саме тому доцільно, за можливості, переводити бізнес, формувати робочі місця, створювати нові підприємства саме в регіонах, які сьогодні приймають людей, що рятуються від війни і окупації.

Питання працевлаштування розглядається сьогодні в контексті загальної соціалізації ВПО, що передбачає бажання людей інтегруватися в соціум, де вони на даний час проживають. Більшість ВПО вже подолали перший страх невизначеності і адаптувалися в нових умовах проживання. Таким особам значно простіше реалізувати своє право на працю, адже вони можуть отримувати інформацію про робочі вакансії через оточення, окрім соціальних служб.

Важливим моментом є правовий захист усіх громадян від протиправного ставлення роботодавців. Якщо внутрішньо переміщені особи мають побоювання, що роботодавець може упереджено ставитися до них, то законодавство України гарантує забезпечення права на працю через правовий захист від мобінгу (цькування), дискримінації, упередженого ставлення у сфері праці, захист честі та гідності працівника під час здійснення ним трудової діяльності, а також забезпечення особам, які зазнали таких дій та/

або бездіяльності, права на звернення до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та до суду щодо визнання таких фактів та їх усунення (без припинення працівником трудової діяльності на період розгляду скарги, провадження у справі), а також відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок таких дій та/або бездіяльності, на підставі судового рішення, що набрало законної сили [4].

Вагомою перешкодою для працевлаштування ВПО під час війни може бути відсутність усіх необхідних для цього документів в особи. Документи можуть бути втрачені, або знищені під час евакуації, тому сьогодні соціальні служби і відповідні уповноважені державні органи працюють над відновленням таких документів за спрощеними процедурами.

Безумовно, таким особам необхідна підтримка держави надається у вигляді грошових виплат, гуманітарної допомоги, соціальної підтримки волонтерськими організаціями, тому, якщо громадянам відомо про випадки, коли особа потребує певної підтримки, потрібно активно реагувати і повідомити служби соціального захисту, або громадські організації, які звернуться за адресною допомогою.

Під час проведення круглого столу на тему: «Трудові права та гарантії внутрішньо переміщених осіб: поради для адвокатів», що відбувся за ініціативи Комітету НААУ з питань трудового права, членкиня Ради Комітету Н. Кайда у своїй доповіді про прийняття на роботу ВПО за сумісництвом звернула увагу на те, що у період дії воєнного стану на законодавчому рівні законодавець закріпив у ст. 102-1 КЗпП України поняття «сумісництво» та у ст. 19 ЗУ «Про оплату праці» основний принцип оплачуваної роботи за сумісництвом. Водночас відмінив постановою КМУ від 22 листопада 2022 року № 1306 «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» низку постанов, зокрема: № 245; № 81. Відповідні зміни, скасували обмеження для роботи за сумісництвом для внутрішньо переміщених осіб на час дії воєнного стану, пов'язані з тривалістю роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій. Раніше не можна було працювати працівнику-суміснику більше чотирьох годин на день; повного робочого дня у вихідний; загальна тривалість роботи за сумісництвом протягом місяця не могла перевищувати половини місячної норми робочого часу. З урахуванням змін сьогодні можна оформити ВПО – сумісника не тільки «на 0,5 ставки чи на 0,25 ставки», а й на більшу тривалість робочого часу [5].

Як бачимо законодавець працює над максимальним спрощенням процедури працевлаштування внутрішньо переміщених осіб для того, щоб максимально забезпечити їм реалізацію права на працю.

Дудка К. зазначає, що поширеною причиною небажання ВПО працевлаштуватися є побоювання громадян, що є внутрішньо переміщеними особами, втратити державні виплати через працевлаштування. Такі побоювання є не обґрунтованими, якщо мається на увазі грошова допомога на проживання. Уряд прийняв особливий порядок виплат ВПО на проживання на період воєнного стану і вони не залежать від того чи особа працює чи безробітна. Починаючи з травня 2022 року таку допомогу надають ВПО, які перемістилися з території територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), а ВПО, у яких житло зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження і які подали заявку на відшкодування відповідних втрат, зокрема через Єдиний державний вебпортал електронних послуг.

Автор зазначає, що перелік територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), затверджується Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій за погодженням з Міністерством оборони на підставі пропозицій відповідних обласних, Київської міської військових адміністрацій [6].

Нажаль, є особи з числа ВПО, які не бажають працевлаштовуватися, аргументуючи це певними причинами, що, як правило, є не виправдані і надумані. Рівень проживання на державні виплати і гуманітарну допомогу не може бути таким яким він може бути за умови отримання заробітної плати. Особа повинна усвідомлювати, що зміни в державі вимагають переглянути власні пріоритети і намагатися активно взаємодіяти з соціумом, що сприятиме особистісній соціальній безпеці і адаптації до нових умов життя.

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що у правовій державі основою є забезпечення основоположних прав і свобод людини та громадянина. Право на працю також дозволяє людині забезпечити свої базові потреби через матеріальну стабільність.

Внутрішньо переміщені особи, як категорія громадян, що потребують особливого захисту, повинні максимально забезпечуватися робочими місцями і підтримкою з боку громадських організацій, принаймні до того часу, коли вони зможуть влаштувати свій побут на новому місці проживання. Для злагодженої роботи до цього процесу потрібно залучати соціальні служби,

волонтерські організації та усіх громадян, котрі можуть сприяти соціальній адаптації внутрішньо переміщених осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вільна енциклопедія Вікіпедія. Внутрішньо переміщена особа. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0.
2. Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З., Міщук З. Повернутись додому: Експрес-картування потреб та очікувань ВПО у Львівській області. *Аналітична записка. Ресурсно-аналітичний центр*. Львів : «Суспільство і довкілля», 2022. 38 с.
3. Єременко А. Проблеми і потреби внутрішньо переміщених осіб: результати якісного дослідження. *Соціологічні та маркетингові дослідження*. Active Group. <https://activegroup.com.ua/2022/05/31/problems-i-potrebi-vnutrishno-peremishhenix-osib-rezultati-yakisnogo-doslidzhennya/>.
4. Верховна Рада України. *Кодекс законів про працю України*. Затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
5. Національна асоціація адвокатів України. *Трудові права та гарантії ВПО: працевлаштування, сумісництво, відпустки та звільнення*. <https://unba.org.ua/news/8408-trudovi-prava-ta-garantii-vpo-pracevlashtuvannya-sumisnictvo-vidpustki-ta-zvil-nennya.html>.
6. Дудка К. Працевлаштування внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Питання/відповіді. <https://avm-ua.org/uk/post/pracevlastuvanna-vnutrisno-peremisenih-osib-vpo-pitannavidpovid>.